

נטילת ידיים על צמחייה בשבת

עין באור זרוע שדעתו כהרמב"ם דאינו חייב רק משום זורע, וכתב שם דלפי זה בקרקע שאינה זרועה אף שעומדת להרישה מותר להטיל בה מים. אכן, דעת הסמ"ג והגהות מיימוני כמסקנת אב"י, וכן משמע גם כן דעת הרוקח שהעתיק לדיון זה במלאכת חורש ובמלאכת זורע, וכן משמע גם כן דעת הגר"א בביאורו, ולפי זה יש ליזהר גם בקרקע שאינה זרועה אם רק עומדת להרישה.

- ❖ איזה הלכה הסיק המשנה ברורה מכך שהלכה כאב"י?
- ❖ מה יהיה הדין בקרקע שאינה זרועה ואינה עומדת להרישה?

ב. שפיכת מים על זרעים כשאינו מתכוון להצמיח

בסוגיית דבר שאין מתכוין נאמר:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כב עמוד א:

רב אמר: אין הלכה כרבי שמעון בגרירה, ושמואל אמר: הלכה כרבי שמעון בגרירה. אמר אב"י: כל מילי דמר (כל מעשיו של רבה, רבו של אב"י) עביד (היה עושה) כרב, לבר מהני תלת (חוץ משלושת אלו) דעביד כשמואל (ומוכח מכך שהלכה כשמואל בדברים אלו): מדליקין מנר לנר, ומתירין מבגד לבגד, והלכה כרבי שמעון בגרירה. דתניא: רבי שמעון אומר: גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ.

רש"י מסכת שבת דף כב עמוד א:

הלכה כרבי שמעון - דאמר: דבר שאין מתכוין - מותר, ואף על גב דקעביד (שעושה) חריץ, והוי תולדה דחורש או בונה.

מבואר בדברי הגמרא שהלכה כרבי שמעון שאמר דבר שאינו מתכוון מותר. אמנם במקומות רבים בש"ס למדנו שמודה רבי שמעון שאסור לבצע פעולה שתגרום באופן מוכרח לביצוע האיסור, אף כשאינו מתכוון לכך:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עה עמוד א:

אב"י ורבא דאמרי תרווייהו: מודה רבי שמעון בפסיק רישא ולא ימות.

רש"י במסכת סוכה הסביר מה כוונת הביטוי פסיק רישיה, ומדוע רבי שמעון מודה בו:

רש"י מסכת סוכה דף לג עמוד ב:

מודי ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות - באומר: אחתוך ראש בהמה זו בשבת ואיני רוצה שתמות, דכיון דאי אפשר שלא תמות - כמתכוין חשיב (נחשב) ליה. וכי אמרינן דבר שאין מתכוין מותר

שאלה: חייל שנמצא בשבת במקום שאין בו כיור המחובר לרשת הביוב, האם יוכל ליטול ידיו על גבי אדמה ללא צמחים? מה הדין כאשר נוטל על גבי סלע או משטח בטון והמים זורמים אחר כך מאליהם אל צמחייה?

א. מקור הדין

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב:

המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה (על מנת שאדם יתחייב בבית דין על מלאכה שעשה בשבת, יש להתרות בו שהפעולה אותה הוא עושה היא מלאכה מסוימת האסורה בשבת. ומסתפקת הגמרא כיצד מתרים במשקה בשבת)? **רבה אמר:** משום חורש, **רב יוסף אמר:** משום זורע. אמר רבה: כוונתי ידידי מסתברא (מסתבר כדברי), מה דרכו של חורש - לרפויי ארעא (לרכך את הארץ), האי נמי (כך גם המשקה) מרפויי ארעא. אמר רב יוסף: כוונתי ידידי מסתברא, מה דרכו של זורע - לצמוחי פירא (להצמיח פירות), הכא נמי מצמח פירא. **אמר ליה אב"י** לרבה: לדידך קשיא, ולרב יוסף קשיא. לדידך קשיא: משום חורש אין, משום זורע לא? לרב יוסף קשיא: משום זורע אין, משום חורש לא?

רש"י מסכת מועד קטן דף ב עמוד ב:

מנכש - תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו צמחי הני טפי (אלו שנשארו צומחים יותר).

משקה מים בזרעים - שזורק מים בעיקרי העשבים. **משום חורש אין משום זורע לא** - אמאי (מדוע) לא מיחייב בתרווייהו (על שתי המלאכות), הא עביד תרווייהו, ואשכחין (ומצאנו) במלאכה (אחת) דמיחייב תרתי.

ופסק הרמב"ם:

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה ב:

המשקה צמחין ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע, וחייב בכל שהוא.

מדברי הרמב"ם נראה שהלכה כרב יוסף. אמנם במשנה ברורה פסק הלכה כדברי אב"י:

משנה ברורה סימן שלו ס"ק כו:

המשקה את הזרעים חייב משום זורע, דמועיל להצמיח, וגם משום חורש, שמרפיא הקרקע על ידי הלחלוח.

ובשער הציון דן על הבדל הלכתי משמעותי בין השיטות:

שער הציון סימן שלו ס"ק יח:

'והגית בו' - דפי לימוד עצמי לחיילי צה"ל

- כגון היכא דאפשר ליה בלא איסור, כגון, גורר אדם מטה כסא וספסל ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ.

❖ מדוע רבי שמעון אוסר ב'פסיק רישיה'?

לפי זה כתבו הראשונים:

ספר מצוות גדול לאוין סימן סה:

מההיא דמועד קטן (דף ב) יש ללמוד שצריך ליזהר כשאוכלין בשבת בפרדס, ורוחצין ידיהן, שלא יפלו מים על העשבים. ואף על גב דקיימא לן (שנפסקה הלכה) כרבי שמעון דאמר: 'דבר שאין מתכוין מותר', הא אמרינן דמודה רבי שמעון בפסיק רישיה ולא ימות... והכא נמי כשנופלין המים אי אפשר שלא ישקה העשבים ומגדל.

וכן פסק השולחן ערוך:

שולחן ערוך אורח חיים סימן שלו סעיף ג:

האוכלים בגינות, אסורים ליטול ידיהם על העשבים שמשקים אותם, אף על פי שאינם מכוונים, פסיק רישיה הוא.

ג. שפיכת מים על משטח שממנו זורמים המים אל הצמחים

הגמרא דנה בפעולת רציחה, שנעשתה באופן עקיף:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף עז עמוד ב:

אמר רב פפא: האי מאן דכפתיה לחבריה (הקושר את חברו), ואשקיל עליה בידקא דמאי (הפנה את מרוצת המים של הים או הנהר עליו, עד שמת) - גירי דידיה הוא (נחשב כמי שזרק עליו חץ), ומיחייב (וחייב על הריגתו). הני מילי (ומה שאמרנו שחייב) - בכח ראשון, אבל בכח שני - גרמא בעלמא הוא.

רש"י מסכת סנהדרין דף עז עמוד ב:

בכח ראשון - כשפינה להם דרך לצד זה מיד נפלו עליו דהוי כחו. **אבל בכח שני** - שהניחו רחוק קצת ולא נפלו המים מיד בצאתו מגדרותיהן עליו, אלא לאחר מכאן הלכו על המקום שהוא שם, גרמא הוא ולא מכחו.

איסור מלאכה נאמר דווקא בפעולות שנעשות על ידי האדם באופן ישיר, שכן הם מיוחסות לו ונקראות על שמו, ואילו מלאכות שנגרמות באופן עקיף מפעולות האדם, הנקראות 'גרמא', לעיתים אינם בכלל איסור זה:

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכ עמוד ב:

כתיב "לא תעשה כל מלאכה" - עשייה הוא דאסור, גרמא שרי.

אמנם הרמ"א פסק שגרמא מותרת בשבת אך ורק במקום הפסד:

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שלד:

עושים מחיצה בכל הכלים להפסיק בין הדליקה, אפילו כלי חרס חדשים מלאים מים שודאי יתבקעו כשתגיע להם הדליקה, דגרם כיבוי מותר. **הגה: במקום פסידא.**

אף על פי כן, כתבו חלק מהאחרונים, שכשעושה פעולה בגרמא, ואינו מתכוון למלאכה, אף שודאי שתיעשה ('פסיק רישיה') מותר. משום כך התירו ליטול ידיים אל כיור שנשפך אחר כך על צמחיה:

שמירת שבת כהלכתה פרק יב אות יט:

כיור אשר המים הנשפכים לתוכו זורמים דרך צינור עד שמגיעים לקרקע זרועה, מותר ליטול ידיים לתוכו בשבת, וכן מותר לשפוך בו מים לכל צורך אחר, ואין חוששים להשקיית הזרעים שתיעשה על ידי כך, אם אמנם אין כוונתו אליה.

וביאר טעמו בהערה:

שם, הערה ג:

כאן יש להקל טפי, מכיוון שאינו מכוון להוציא המים כדי להשקות בהם, ואף על גב דהוי פסיק רישיה, אבל מכל מקום מכיוון שנעשה רק על ידי כוח שני וחשיב רק גרמא, אין לאסור אף בכהאי גוונא (באופן זה) דהוה פסיק רישיה.

אמנם יש אחרונים שהתירו דווקא כשהצינור ארוך:

ארחות שבת פרק יח הערה יא:

עיין בספר שמירת שבת כהלכתה בשם הגרש"א זצ"ל שהתיר לשפוך מים לתוך כיור אף שהמים זורמים דרך צינור ומגיעים לשדה זרועה... אמנם נראה פשוט שאם הצינור הנמשך מהכיור אינו צינור ארוך, והמים מקלחים מיד לגינה הסמוכה, אין להתיר זאת.

ד. הלכה למעשה

כך נפסק בספרנו תורת המחנה:

א. הנצרך להשתמש במים בשדה, כגון לשטיפת ידיו וכדל, ישתדל לשופכם על גבי סלע או שאר משטח נוקשה (למרות שהמים יזרמו משם לאדמה וישקוה).

ב. במקום צורך ניתן אף להקל בשפיכה על אדמה רגילה, ובלבד שאין שם צמחים, ואינה עומדת לזריעה.

'והגית בו' - דפי מקורות בהלכה צבאית ללימוד עצמי לחיילי צה"ל. יוצא לאור ע"י הרבנות הצבאית הראשית - ענף ההלכה - בית המדרש להלכה צבאית מערכת: סא"ל הרב שהם עורקבי רע"ן הלכה, רס"ן הרב דב ברקוביץ רמ"ד הלכה, סרן הרב דודי גרינפלד מפקד בית המדרש, אע"צ הרב חנניה שפרן. כתיבה ועריכה: טור' רועי אלמלם. הקו הפתוח: 052-9414414. נשמח לשאלות ולתגובות: bmlhalacha@gmail.com להצטרפות לקבוצת ההלכה יומית לחיילים בוואצפ וקבלת דפי 'והגית בו' (קבוצה שקטה), סרקו את הקוד הבא:

